

Η ΡΩΜΑΪΚΗ ΠΟΛΙΤΕΙΑ ΚΑΙ Ο ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΣΜΟΣ ΜΕΧΡΙ ΤΩΝ ΜΕΣΩΝ ΤΟΥ Γ' ΑΙΩΝΟΣ(*)

9. Σχέσεις Μάρκου Αύρηλιου πρὸς τὸν Χριστιανισμόν.

Ἐπὶ τοῦ Μάρκου Αὐρηλίου (161-180), διαδόχου τοῦ Ἀντωνίου, τὸ μῖσος τοῦ ἔθνικοῦ ὄχλου κατὰ τῶν Χριστιανῶν ἐξεδηλώθη μετὰ πολλῆς τῆς τραχύτητος καὶ βιαιότητος. Οἱ κατὰ τόπους διοικηταί, παρὰ τὸ διάταγμα τοῦ Τραϊανοῦ, ἀναζητοῦσι καὶ καταδιώκουσι τοὺς Χριστιανούς, ἵνα δὲ ἐξαναγκάσωσιν αὐτοὺς εἰς ἄρνησιν τοῦ Χριστιανισμοῦ ὑποβάλλουσιν εἰς φρικαλέας βασάνους. Παραβιάζοντες ἔτι καὶ νόμους ἀρχαίους τῆς ῥωμαϊκῆς Πολιτείας ὑποβάλλουσι δούλους εἰς βασάνους καὶ δέχονται καταγγελίας κατὰ τῶν κυρίων αὐτῶν.

Διευτυπώθη γνῶμη ὑπὸ τινων ἱστορικῶν ὅτι παραδεδομένος ὢν εἰς τὴν φιλοσοφίαν ὁ Μᾶρκος Αὐρηλῖος καὶ ὀλίγον μεριμνῶν περὶ τῶν δημοσίων πραγμάτων ἐπέτρεψε τὴν τοιαύτην κατὰ τῶν Χριστιανῶν βιαιοπραγίαν. Ἄλλ' ἡ γνῶμη αὕτη, δὲν συνάδει πρὸς τὰ γεγονότα, διότι, καίτοι δὲν ἔχομεν κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην νέον τινὰ σαφῆ κατὰ τῶν Χριστιανῶν νόμον, οἱ διωγμοί, οὐχ ἦττον, φαίνεται ὅτι διεξάγονται ἐπὶ τῇ βάσει θεσπισμάτων τοῦ Αὐτοκράτορος καὶ διαταγῶν.

Σημειωτέον δέ, πρὸ παντός, ὅτι ἡ βασιλεία τοῦ Μάρκου Αὐρηλίου ὑπῆρξε πλήρης συμφορῶν. Λοιμὸς φοβερὸς ἐλυμαίνετο τὸ Ρωμαϊκὸν κράτος ἀπὸ τῆς Αἰθιοπίας μέχρι Γαλλίας, Ὁ Τίβερις πλημμυρίσας κατέκλυσε τὴν Ρώμην, καταστρέψας, πρὸς τοῖς ἄλλοις, τὰς δημοσίας τοῦ σίτου ἀποθήκας, ὥστ' ἐπεφάνη καὶ λιμὸς ἐν τῇ πρωτεύουσῃ τοῦ Κράτους, ἐξηντλημένου τότε ὄντος ἕνεκα τῶν κατὰ τὰς Ἀνατολικὰς Ἐπαρχίας πολέμων. Πᾶσαι αὗται αἱ συμφοραὶ ἀπεδίδοντο τοῖς Χρι-

(*) Συνέχεια ἐκ τοῦ Α' Τόμου σελ. 297.

τῶν, ἐσημείωσεν ὅτι δικαίως ἢ λεγεῶν ἐκαλεῖτο «κεραυνοβόλος», ἄλλως τε ἢ ὀνομασία τῆς λεγεῶνος, ὡς ἀρχαία, δὲν ἦτο πάντως γνωστὴ εἰς τοὺς χριστιανούς, οἱ ὅποιοι ἠδύνατο νὰ συνδέσῃ τὸ θάνατον τῆς βροχῆς μετὰ τῆς ὀνομασίας τῆς λεγεῶνος. Καὶ ὅτι μὲν ἐν τῷ στρατῷ εὐρίσκοντο ἱκανοὶ χριστιανοὶ στρατιῶται εἶνε καὶ ἀλλαχόθεν γνωστόν, ἀπίθανον ὅμως εἶνε ὅτι ὁ ἀριθμὸς αὐτῶν ἦτο τοσοῦτος ὥστε ν' ἀποτελῶσιν ὀλόκληρον λεγεῶνα.

Ὅτι ὁ Μάρκος Αὐρήλιος δὲν ἐξέδωκε τὸ φερόμενον εὐνοϊκὸν ὑπὲρ τῶν χριστιανῶν διάταγμα καταφαίνεται ἐκ τῶν ἀναντιρρήτων εἰδήσεων περὶ ἐκδόσεως ὅλων ἀντιθέτων διαταγμάτων, δι' ὧν κατέστησε δυσχερεσιάτην τὴν θέσιν τῶν χριστιανῶν ἰδίως ἐν Μικρασίᾳ. Ὁ Μελίτων Ἐπίσκοπος Σάρδεων, πρὸς τὸν Αὐτοκράτορα ἀπευθυνόμενος ἔγραφε αὐτὸ γὰρ οὐδεπώποτε γινόμενον νῦν διώκεται τὸ τῶν θεοσεβῶν γένος καινοῖς ἐλαυνόμενον δόγμασι κατὰ τὴν Ἀσίαν· οἱ γὰρ ἀναιδεῖς συκοφάνται καὶ τῶν ἀλλοτρίων ἔρασταὶ τὴν ἐκ τῶν διαταγμάτων ἔχοντες ἀφορμὴν φανερῶς ληστεύουσι, ἔνυκτα καὶ μεθ' ἡμέραν διαρπάζοντες τοὺς μηδὲν ἀδικοῦντας. Καὶ εἰ μὲν σοῦ κελεύοντος ταῦτα πράττεται ἔχει καλῶς· δίκαιος γὰρ βασιλεὺς οὐκ ἂν ἀδίκως βουλεύσαιτο πώποτε, καὶ ἡμεῖς ἠδέως φέρομεν τοῦ τοιοῦτου θανάτου τὸ γέρας. Ταύτην δέ σοι μόνην προσφέρομεν δέησιν, ἵνα αὐτὸς πρότερον ἐπιγνοῦς τοὺς τῆς τοιαύτης φιλονεικίας ἐργάτας δικαίως κρίνεις εἰ ἄξιοι θανάτου καὶ τιμωρίας, ἢ σωτηρίας καὶ ἡσυχίας εἰσίν. Εἰ δὲ καὶ παρὰ σοῦ μὴ εἴη ἡ βουλή αὕτη καὶ τὸ καινὸν τοῦτο διάταγμα, ὁ μὴδὲ κατὰ βαρβάρων πρέπει πολεμίων, πολὺ μᾶλλον δεόμεθά σου, μὴ περιδεῖν ἡμᾶς ἐν τοιαύτῃ δημῶδει λεηλασίᾳ» ¹⁾

Ὁ χριστιανὸς ἀπολογητὴς ἐξ εὐλαβείας πρὸς τὸ πρόσωπον τοῦ Αὐτοκράτορος θέλει νὰ δείξῃ ὅτι δὲν ἦτο δυνατόν παρ' αὐτοῦ νὰ ἐξεδύθησαν τὰ κατὰ τῶν Χριστιανῶν διατάγματα. Ἡ παράκλησις δ' αὐτοῦ καὶ τῶν λοιπῶν Χριστιανῶν δὲν εἰσηκούετο· ὁ ληστρικός διωγμὸς ἐπεξετάθη πανταχοῦ· οἱ Χριστιανοὶ ἠναγκάζοντο νὰ κρύπτονται, ἐπειδὴ κατεζητοῦντο ὑπὸ τῶν παραβιαζόντων τὸ διάταγμα τοῦ Τραιανοῦ διοικητῶν.

Ἐκ πάντων λοιπὸν τούτων καταφαίνεται ὅτι καὶ ὁ Μάρκος Αὐρήλιος ἀπ' ἀρχῆς τῆς βασιλείας αὐτοῦ μέχρι τέλους ἐτήρησε τὴν αὐτὴν οἴαν καὶ οἱ προκάτοχοι αὐτοῦ θέσιν ἐν σχέσει πρὸς τοὺς Χριστιανούς· πολυάριθμοι δ' ἐπ' αὐτοῦ ἀνεδείχθησαν μάρτυρες.

1) Παρ' *Εὐσεβίῳ*. Ἐκκλ. Ἱστορία Δ, 26.

10. Μαρτύριον Κάρπου, Παπύλου καὶ Ἀγαθονίκης ἐν Περγάμῳ, τοῦ Ἰουστίνου καὶ τῶν μαθητῶν αὐτοῦ ἐν Ρώμῃ.

Ἦδη κατὰ τὸ δεύτερον ἔτος τῆς βασιλείας τοῦ Μάρκου Αὐρηλίου ἐμαρτύρησεν ἐν Ρώμῃ ἡ ἅγια Φελίσιτα μετὰ τῶν ἐπτά αὐτῆς υἱῶν¹ κατὰ δὲ τὸ τέταρτον ἔτος (165) οἱ ἅγιοι Κάρπος, Παπύλος καὶ Ἀγαθονίκη ἐν Περγάμῳ τῆς Μικρασίας². Ἐνδημοῦντος τοῦ Ἀνθυπάτου ἐν Περγάμῳ προσήχθησαν αὐτῷ ὁ Κάρπος καὶ ὁ Παπύλος. Εἰς ἐρώτησιν δὲ τοῦ Ἀνθυπάτου «τις καλεῖ» ὁ Κάρπος ἀπήντησεν, ὅτι πρῶτον καὶ ἕξαιρετον ὄνομα φέρει «Χριστιανός», τὸ δὲ κατὰ κόσμον ὄνομα αὐτοῦ εἶνε Κάρπος· εἰς προτροπὴν δὲ νὰ θυσιάσῃ εἰς τοὺς τὰ πάντα διοικοῦντας θεοὺς, κατὰ τὸ αὐτοκρατορικὸν διάταγμα, ἀπολογούμενος κίβδηλα φάσματα δαιμόνων ἀπεκάλεσεν αὐτούς, παραστήσας τὴν θεότητα τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ καὶ τὴν ἐν πνεύματι καὶ ἀληθείᾳ λατρείαν. Ὁ Ἀνθύπατος θυμωθεὶς, θύσατε τοῖς θεοῖς καὶ μὴ μοραίνετε, εἶπε, ὁ δὲ Κάρπος ὑπομειδιάσας ἀπεκρίθη «θεοί, οἱ τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν οὐκ ἐποίησαν, ἀπολέσθωσαν»! Ὡσεὶ μὴ ἀκούσας τοῦτο ὁ Ἀνθύπατος· λέγει εἰς τὸν Κάρπον ὅτι ὀφείλει νὰ θυσιάσῃ τοῖς θεοῖς, διότι οὕτω διέταξεν ὁ Αὐτοκράτωρ. «Οἱ ζῶντες τοῖς νεκροῖς οὐ θύουσιν», εἶπεν ὁ Κάρπος. «Οἱ θεοὶ δοκοῦσί σοι νεκροὶ εἶναι»; ἠρώτησεν ὁ Ἀνθύπατος, καὶ ὁ Κάρπος ἀπήντησε «θέλεις ἀκοῦσαι; Οὗτοι οὔτε ἄνθρωποι ὄντες ποτὲ ἔζησαν, ἵνα καὶ ἀποθάνωσιν· θέλεις δὲ μαθεῖν ὅτι ἀληθῆς ἔστι τοῦτο; ἄρον τὴν τιμὴν σου ἀπ' αὐτῶν, ἣν δοκεῖς προσφέρειν αὐτοῖς, καὶ γνώσῃ ὅτι οὐδὲν εἰσὶν ἕλη γῆς ὑπάρχοντα καὶ τῷ χρόνῳ φθειρόμενα». Ὡμίλησεν ἐφεξῆς περὶ τῶν ἰδιοτήτων τοῦ ἀληθοῦς Θεοῦ, ὡς ἀχρόνου καὶ αἰωνίου καὶ ἀναλλοιώτου, παραστήσας δὲ τὴν ματαιότητα τῶν εἰδώλων καὶ τὴν δ' αὐτῶν ἀπάτην τοῦ διαβόλου κατέληξεν εἰπὼν «πέισθητι οὖν μοι, ὑπατικέ, ὅτι ἐν ματαιότητί ἐστε οὐ μικροί». Ἐπειδὴ δὲ εἰς νέαν προτροπὴν τοῦ Ἀνθυπάτου ὅπως θυ-

1. Ruinart, Acta martyrum, σ. 21 ἐξ. P. Allard, ἐνθ' ἄν. σ. 345—268.

2. A. Harnack, Die Acten des Karpus, des Papyrus und der Agathonike, ἐν Texte und Untersuchungen, 111, 3,4, 1888, σ. 440—454. Knopf, ἐνθ' ἄν. σ. 11—14. Gebhardt ἐνθ' ἄν. σ. 13—17. Aubé, L' Eglise et l' état dans la seconde moitié du 111e siècle, σ. 499 ἐξ. τοῦ αὐτοῦ: Un texte inédit d' acte des martyres du 111e siècle ἐν Revue archéologique, XXII, 42, 1881, σ. 348 ἐξ. Τὸ μαρτύριον τοῦτο τάσσοσσι τινες εἰς μεταγενεστέραν ἐποχὴν, Jos. de Guibert, La date du martyre des saints Carpos, Papyrus et Agathonicé, Paris 1908 (ἐκ τῆς Revue des Questions historiques).

σιάζη ἠρνήθη, κατὰ διαταγὴν αὐτοῦ ἐκρεμάσθη καὶ ἐξέστο σκληρῶς διὰ σιδηρῶν δυνάμων, κράζων ριαρκῶς «Χριστιανὸς εἰμι», ἕως οὗ ἐκ τῶν βασάνων ἀπέκαμε καὶ δὲν ἠδύνατο πλέον νὰ λαλήσῃ.

Ὁ μετὰ τοῦ Κάρπου συλληφθεὶς Παπύλος ἦτο Διάκονος τῆς Ἐκκλησίας Θυατειρῶν. Εἰς ἐρώτησιν τοῦ Ἀνθυπάτου ἂν ἔχη τέκνα ἀπήντησε «καὶ πολλά, διὰ τὸν Θεόν», ἀλλ' εἰς τῶν παρισταμένων εἶπεν ὅτι ἐννοεῖ πνευματικὰ τέκνα. Ὁ Ἀνθύπατος εἶπε «διατὶ ψεύδη λέγων τέκνα»; Παπύλος «θέλεις μάθειν ὅτι οὐ ψεύδομαι, ἀλλ' ἀληθῆ λέγω; ἐν πάσῃ ἐπαρχίᾳ καὶ πόλει εἰσὶ μου τέκνα κατὰ θεόν». Ὁ Ἀνθύπατος εἶπε, «θύεις ἢ τι λέγεις»; Παπύλος, «ἀπὸ νεότητος Θεῷ δουλεύω, καὶ οὐδέποτε εἰδώλοισι ἔθυσσα, ἀλλ' εἰμὶ Χριστιανός, καὶ πλέον τούτου παρ' ἐμοῦ ἀκοῦσαι οὐκ ἔχεις· οὐδὲν γὰρ τούτου μείζον ἢ κάλλιον ἐστὶ τι εἰπεῖν με». Ὅντως δὲ ἀνακρεμασθεὶς καὶ ὁ Παπύλος, κατὰ διαταγὴν τοῦ Ἀνθυπάτου, καὶ ἀναξέομενος οὐδὲν ἔλεγεν. Ἰδὼν δ' ὁ Ἀνθύπατος τὴν ἐγκαρτέρησιν αὐτῶν κατεδίκασεν ἀμφοτέρους εἰς τὸν διὰ πυρὸς θάνατον ἐν τῷ ἀμφιθεάτρῳ. Καὶ πρῶτος ὁ Παπύλος προσηλωθεὶς εἰς τὸ ἐν μέσῳ τῆς πυρᾶς ξύλον ἀνωρθώθη καὶ προσενεχθέντος τοῦ πυρὸς ἐν ἡσυχίᾳ προσεξεάμενος παρέδωκε τὴν ψυχὴν. Μετὰ τὸν Παπύλον προσηλωθεὶς ὁ Κάρπος προσεμεϊδίασεν. Οἱ δὲ παρεστῶτες ἐκπλησσομένοι ἔλεγον αὐτῷ, διατὶ γελᾷς; Ὁ δὲ μακάριος εἶπε «εἶδον τὴν δόξαν Κυρίου καὶ ἐχάρην, ἀμα δὲ καὶ ὑμῶν ἀηλλάγην καὶ οὐκ εἰμὶ μέτοχος τῶν ὑμετέρων κακῶν» Ὅτε δ' ὁ στρατιώτης ἐπιτεθεὶς τὰ ξύλα ὑψήπτεν αὐτά, ὁ ἅγιος Κάρπος προσέθηκε κρημώμενος «καὶ ἡμεῖς τῆς αὐτῆς μητρὸς ἐγεννήθημεν Εὐᾶς καὶ τὴν αὐτὴν σάρκα ἔχομεν, ἀλλ' ἀφορῶντες εἰς τὸ δικαστήριον τὸ ἀληθινὸν πάντα ὑπομένομεν». Μετὰ ταῦτα προσφερομένου τοῦ πυρὸς προσήυξατο λέγων «Εὐλογητὸς εἶ Κύριε Ἰησοῦ Χριστέ, Υἱὲ τοῦ Θεοῦ, ὅτι κατηξίωσας καὶ ἐμὲ τὸν ἁμαρτωλὸν ταύτης σου τῆς μερίδος». Καὶ τοῦτο εἰπὼν ἐξέπνευσεν. Ἐκτὸς ὅμως τῆς ἀπεριγράπτου ἀληθοῦς ταύτης εἰκόνος τῶν δύο μαρτύρων τῆς Περγάμου πρὸ τοῦ ἐκπλήκτου ἔθνικου ὄχλου παρεστάθη καὶ ἑτέρα, ἡ τῆς Ἀγαθονίκης μάρτυρος. Ὅταν οὕτη ἤκουσε τὸν Κάρπον λέγοντα ὅτι εἶδε τὴν δόξαν τοῦ Κυρίου ἀνέκραξεν ἐνθουσιῶσα «Τὸ ἄριστον τοῦτο ἐμοὶ ἠτοίμασται δεῖ οὖν με μεταλαβοῦσαν φαγεῖν τοῦ ἐνδόξου ἀρίστου», ὑπαινιττομένη τὴν κοινωνίαν τοῦ οὐρανοῦ μυστικοῦ δείπνου διὰ τοῦ μαρτυρίου. Ὁ λαὸς τῆς Περγάμου προσεπάθησε ν' ἀποτρέψῃ αὐτὴν ἀπὸ τοῦ μωρικτικοῦ θανάτου λέγων νὰ λυπηθῆ τὸν υἱὸν της. Ἀλλ' ἡ

μακαρία Ἀγαθονίκη, ἀκάθεκτος ἐν τῷ ἱερῷ ἐνθουσιασμῷ αὐτῆς, ἀπεκδυθεῖσα ἐφήλωσεν ἑαυτὴν ἐπὶ τοῦ ξύλου τῆς πυρᾶς, καταδικασθεῖσα προφανῶς εἰς θάνατον μετὰ τὴν ὁμολογίαν τῆς χριστιανικῆς πίστεως. Ὁ λαὸς βαθέως συγκεκινημένος ἔψεξε τὴν ἀδικίαν τῆς καταδικῆς εἰς θάνατον ἁγίων καὶ ἀθῶων ἀνθρώπων, «δεινὴ κρίσις καὶ ἄδικα προστάγματα» κραυγάζων. Ἡ Ἀγαθονίκη ἀνορθωθείσα ὑπὸ τοῦ στρατιώτου ἐπὶ τοῦ ξύλου τῆς πυρᾶς καὶ τοῦ πυρὸς ἀψαμένου αὐτῆς, ἐβόησε «Κύριε, Κύριε, βοήθει μοι, πρὸς σὲ γὰρ κατέφυγα», καὶ ἔξέπνευσε.

Ἐν περίπτῳ ἔτος (166) μετὰ τὸ ἀνωτέρω ἐν Περγάμῳ μωρτύριον τῶν ἁγίων Κάρπου, Παπύλου καὶ Ἀγαθονίκης ἐμαρτύρησεν ἐν Ρώμῃ ὁ ἅγιος Ἰουστίνος φιλόσοφος μετὰ τῶν ἕξ μαθητῶν του ¹. Κατήγγειλεν αὐτὸν ὡς Χριστιανὸν ὁ φιλόσοφος Κρήσκης πρὸς τὸν φιλόσοφον ὠσαύτως Ἐπαρχὸν Ρώμης Ρούστικον, ὅστις ἐζήτησε νὰ μάθη ποῦ συνέρχονται οἱ χριστιανοί, εἰς ποίαν φιλοσοφικὴν Σχολὴν ἀνήκει ὁ Ἰουστίνος καὶ ἐν τίνι συνίσταται τῶν χριστιανῶν ἡ διδασκαλία, ἣν λαμπρῶς δι' ὀλίγων παρέστησεν ὁ Ἰουστίνος καὶ περὶ τοῦ τόπου ἐν ᾧ οὗτος ἐδίδασκε, ὑπέβαλε δὲ εἰς αὐτὸν καὶ εἰς τοὺς μαθητὰς αὐτοῦ στερεοτύπως τὸ ἐρώτημα ἐὰν ἦσαν χριστιανοί. Τινὲς δὲ τούτων κατήγοντο ἐξ Ἐπαρχιῶν τῆς Μικρασίας καὶ εἰς ἣτο ἀπελεύθερος. Μετὰ τὴν σαφεστάτην ὁμολογίαν τῶν χριστιανῶν, οἵτινες ἐκ διαφόρων μερῶν συνεκεντρώθησαν ἐν τῇ αὐτῇ πίστει περὶ τὸν Ἰουστίνον, ὁ Ρούστικος ἠδύνατο νὰ ἐκδώσῃ τὴν καταδικαστικὴν αὐτοῦ ἀπόφασιν, ἀλλὰ πειράζει τὸν διδάσκαλον τῶν χριστιανῶν, διὰ διαφόρων σοφισμάτων, μαριουρούντων τὴν θρησκευτικὴν αὐτοῦ ἀδιαφορίαν καὶ ἠθικὴν πώρωσιν.

Ρούστικος. «Ἄκουε ὁ λεγόμενος λόγιος καὶ νομίζων ἀληθινούς εἰδέναι λόγους· ἐὰν μαστιγωθείς ἀποκεφαλισθῆς, πέπεισαι ὅτι μέλεις ἀναβαίνειν εἰς τὸν οὐρανόν» ;

Ἰουστίνος. «Ἐλπίζω ἔξιν αὐτοῦ τὰ δόματα, ἐὰν ὑπομείνω ταῦτα. Οἶδα γὰρ πᾶσι τοῖς οὕτω βιώσασιν παραμένειν τὸ θεῖον χάρισμα μέχρι τῆς ἐκπληρώσεως τοῦ παντὸς κόσμου».

Ρούστικος. «Σὺ οὖν ὑπονοεῖς ὅτι ἀναβήσῃ εἰς τὸν οὐρανὸν ἀμοιβὰς τινος ὑποληψόμενος» ;

1. Ruinart, Acta martyrum, σ. 101—101 Πατρ. Migne VI, 1565—1572. Knopf, ἐνθ' ἁν. σ. 17—20. Gebhardt, ἐνθ' ἁν. σ. 18—21.

Ἰουστίνος. «Οὐχ ὑπονοῶ, ἀλλ' ἐπίσταμαι καὶ πεπληροφόρημαι».

Ρούστικος. «Τὸ λοιπὸν εἰδόμεν εἰς τὸ προκαίμενον καὶ κατεπείγον πρᾶγμα· συνελθόντες σὺν ἀποθημαζὸν θέουσι τοῖς θεοῖς».

Ἰουστίνος. «Οὐδεὶς εὖ φρονῶν ἀπὸ εὐσεβείας εἰς ἀσέβειαν εἰσπίπτει».

Ρούστικος. «Εἰ μὴ πείθεσθε, τιμωρηθήσεσθε ἀνηλεῶς».

Ἰουστίνος. «Δι' εὐχῆς ἔχομεν διὰ τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστὸν τιμωρηθέντες σωθῆναι, ὅτι τοῦτο ἡμῶν σωτηρία καὶ παρηγορία γενήσεται ἐπὶ τοῦ φοβερωτέρου καὶ παγκοσμίου βήματος τοῦ δεσπότη ἡμῶν καὶ σωτῆρος». Ὡσαύτως καὶ οἱ λοιποὶ μάρτυρες εἶπον «Ποίει ὃ θέλεις. Ἡμεῖς γὰρ Χριστιανοὶ ἔσμεν καὶ εἰδώλους οὐ θύομεν».

Ρούστικος, ὁ Ἐπαρχοῦ ἀπεφάνητο «Οἱ μὴ βουληθέντες θῦσαι τοῖς θεοῖς καὶ εἶξαι τῷ τοῦ Ἀυτοκράτορος προστάγματι μαστιγωθέντες ἀπαχθήτωσαν, κεφαλικὴν ἀποτινύντες δίκην, κατὰ τὴν τῶν νόμων ἀκολουθίαν».

Οὕτω λοιπὸν ἐπὶ μόνῳ τῷ ὀνόματι αὐτῶν ὡς Χριστιανῶν ὁ Ἰουστίνος καὶ οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ κατεδικάσθησαν εἰς θάνατον, κατὰ τὸ διάταγμα τοῦ Τραϊανοῦ, καθ' ὃ καὶ ὠρισμένος αὐτῶν κατήγορος παρέστη ὁ Κρήσκης. Ὁ Ρούστικος οὐδεμίαν ὑπέβαλεν ἐρώτησιν σχετικὴν πρὸς τὴν ἠθικὴν αὐτῶν ζωὴν.

11. Ὁ διωγμὸς ἐν Γαλλίαις.

Τοιοῦτό τι ὅμως δὲν συνέβη κατὰ τὸν δεινὸν καὶ ἀπερίγραπτον διωγμὸν τὸν ἐξεγερθέντα τῷ 177 ἐν ταῖς Γαλλικαῖς Ἐπαρχίαις¹. Ἐκεῖ οἱ Χριστιανοὶ ἐκηρύχθησαν ἐκτὸς παντὸς νόμου, ἔστερήθησαν παντὸς πολιτικοῦ δικαιώματος. Ἐκλείσθησαν εἰς αὐτοὺς πᾶς οἶκος, τὰ λουτρά, ἡ ἀγορά. Ἐλθεύοντο, ἐξυβρίζοντο, ἐλιθοβολοῦντο ὅπουδήποτε καὶ ἀνεφαίνοντο ἐν ταῖς ὁδοῖς. Ἐνεκα τῆς ἀπουσίας Ἀνθυπα-

1. Ἐπιστολὴ τῶν Ἐκκλησιῶν Λουγδούνου καὶ Βιέννης πρὸς τὰς Ἐκκλησίας Ἀσίας καὶ Φρυγίας παρ' Ἐδσεβίῳ Ἐκκλ. ἱστορίᾳ Ε, 1,3—2,8. Routh, Reliquiae sacrae I, 325—371. Ruinart, Acta martyrum, σ. 107—117. Knopf, ἐνθ' ἄ. σ. 20—33. Gebhardt, ἐνθ' ἄν. σ. 28—43. Hirschfeld, Zu r Geschichte des Chirtenentums in Lugdunum vor Constantin ἐν Sitzungsberichten der Berliner Akademie d. Wiss. 1895, σ. 381—392. Tillemont, Memoires III, 1—13, 2:5—268. Aubé, ἐνθ' ἄν. σ. 376—336. Allard, ἐνθ. ἄν. σ. 371—418.

του ἐν Λογδούνῳ, ἔνθα παρεβιάσθη πᾶσα τάξις, αἱ δημοτικαὶ ἀρχαὶ ἀπεφάσισαν νὰ θέσωσι τέμα εἰς τὸν ἀναρχίαν, συλλαβόντες δὲ πολλοὺς Χριστιανοὺς ἐπλήρωσαν δι' αὐτῶν τὰς φυλακάς. Συνελήφθησαν

ἀδιακρίτως κοινωνικῆς θέσεως, ἐλεύθεροι καὶ δοῦλοι, ἐπίσημοι καὶ ἄσημοι, μετὰ προκαταρκτικὴν ἀνάκρισιν ὑποβληθέντες εἰς βασάνους.

Ἐλθόντος τοῦ Ἀνθυπάτου εἰς νέαν ἀνάκρισιν ὑπεβλήθησαν οἱ Χριστιανοί, συνοδευομένην ὑπὸ φρικαλέων βασανιστηρίων, ἅτινα ἐξηνάγκασάν τινες τῶν ἀνακρινομένων νὰ δηλώσωσιν ὅτι εἶνε πραγματικά τ' ἀποδιδόμενα τοῖς Χριστιανοῖς ἐγκλήματα καὶ ν' ἀρνηθῶσι τὸν Χριστὸν πρὸς ἀποφυγὴν τῶν περαιτέρω βασάνων. Ὁ ἔθνικὸς ὄχλος ἐκ τοιούτων δηλώσεων τῶν ἀνετοιμῶν καὶ ἀγυμνάστων πρὸς τὸ μαρτύριον ἐξεμάνη κατὰ τῶν Χριστιανῶν, πιστεύων ὅτι οὗτοι διέπραττον τ' ἀποδιδόμενα αὐτοῖς θυέστεια δειπνα καὶ οἰδιποδαίους μίξεις καὶ ἄλλα τερατώδη ἐγκλήματα. Τότε νέος τις, ἐκ τῶν ἐπισήμων, Οὐέτιος Ἐπάγαθος προσῆλθε τῷ Ἐπαρχῳ ἵνα καταδείξῃ τὸ ἀνυπόστατον τῶν κατὰ τῶν Χριστιανῶν κατηγοριῶν. Ὁ Ἐπαρχος ὄμως ἀπλῶς ἠρώτησεν αὐτὸν ἂν ἦτο καὶ αὐτὸς Χριστιανός, μετὰ καταφατικὴν δ' ἀπάντησιν καθεῖρξε καὶ τοῦτον. Ἐσυκοφαντοῦντο δ' οἱ Χριστιανοὶ καὶ ὑπὸ τῶν ἐθνικῶν αὐτῶν δούλων, οἷτινες πρὸς ἀποφυγὴν τῶν βασάνων εἰς ἃς ὑπεβάλλοντο ἀνακρινόμενοι ἔλεγον ψευδῶς ὅτι οἱ Χριστιανοὶ διέπραττον τὰ εἰς αὐτοὺς ἀποδιδόμενα ἐγκλήματα. Ἐκ τούτου ἐπηρέησεν ἡ λύσσα τοῦ κατὰ τῶν Χριστιανῶν ἐκμανέντος λαοῦ, παρεβιάσθη πᾶν ἱερὸν καὶ ὄσιον, πᾶς δεσμὸς καὶ ὄρος συγγενείας, γένους ἢ ἡλικίας. Οἱ βασανιζόμενοι ὄμως Χριστιανοί, ἔμενον σταθεροὶ καὶ ἀκλόνητοι καὶ γαλήνιοι, πολλοὶ ἐναποθνήσκοντες κατὰ τὰς ἀνηκούστους βασάνους. Περὶ τοὺς δέκα μόνον λιποψυχήσαντες ἠρνήθησαν τὸν Χριστόν, ἀλλὰ, παρὰ τὸ διάταγμα τοῦ Τραϊανοῦ, δὲν ἀφέθησαν ἐλεύθεροι· ἐνεκλείσθησαν εἰς τὰς φυλακάς ὁμοῦ μετὰ τῶν ὁμολογητῶν, διότι ἐπιστεύοντο ὑπὸ τοῦ ὄχλου τὰ διαφημιζόμενα κατὰ τῶν Χριστιανῶν ἐγκλήματα. Ἀλλὰ καὶ πάλιν ἐν ταῖς φυλακαῖς οἱ τέως ἀρνηταὶ τοῦ Χριστοῦ, ἐκ τῆς συντυχίας τῶν ὁμολογητῶν καὶ μαρτύρων, μετενόησαν καὶ ἐπέστρεψάν εἰς Χριστόν.

Πρὸς τοῖς λοιποῖς εἶχε συληφθῆ καὶ ὁ ὑπερογδοημοντούτης Ἐπίσκοπος Λογδούνου Ποθεινός. Ἐρωτηθεὶς ὑπὸ τοῦ Ἀνθυπάτου «τίς ἔστι Χριστιανῶν ὁ Θεός»; ἀπήντησεν «ἐὰν ἦς ἄξιος γνώσῃ!» Ἡ τοιαύτη ἀπάντησις τοῦ ἁγίου Ἐπισκόπου ἐξῆρε τὴν μανίαν τοῦ ὄχλου, ὅστις ἐπετέθη κατ' αὐτοῦ. Ὁ Ἐπίσκοπος ἐσύρετο ἀφειδῶς «καὶ ποι-

κίλας ἔπασχε πληγὰς, τῶν μὲν σύνεγγυς χερσὶ καὶ ποσὶ ἐνυβριζόντων παντοίως, μηδὲ τὴν ἡλικίαν αἰδουμένων αὐτοῦ, τῶν δὲ μακρὰν ὁ μετὰ χειρὸς ἕκαστος εἶχεν εἰς αὐτὸν ἀκοντιζόντων. πάντων δὲ ἡγουμένων μεγάλως πλημμελεῖν καὶ ἀσεβεῖν, εἴ τις ἀποληφθεῖ τῆς εἰς αὐτὸν ἀσελγείας· καὶ γὰρ τοὺς θεοὺς τοὺς ἑαυτῶν φόντο οὕτως ἐκδικήσειν. Καὶ μόλις ἔμπνέων ἐρρίφθη ἐν τῷ εἰρκτῇ καὶ μετὰ δύο ἡμέρας ἀπέψυξεν». Οὕτως ἐμαρτύρησεν ὁ ἅγιος Ἐπίσκοπος Ποθεινός. Τῶν κατὰ τὰς βασάνους ἀποθνησκόντων μαρτύρων τ' ἅγια λείψανα ἔκιντο σωρηδὸν ἐν ταῖς ἀγυαῖς τῆς πόλεως ἢ ἐρρίπτοντο εἰς τὸν ποταμόν, οἱ δὲ ἐγκαρτεροῦντες καὶ μὴ ἀποθνήσκοντες κατὰ τὰς βασάνους, ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ, ἐν τῇ εἰρκτῇ, ἢ ἐπιζῶντες παρίσταντο πάντοτε ἕτοιμοι εἰς νέους ἀγῶνας.

Ἐν αὐτοῖς διεκρίθη ἰδίως ὁ Σάγκτος, Διάκονος ἀπὸ Βιέννης, ὅστις εἰς ἀπάσας τὰς ἐρωτήσεις τοῦ δικαστοῦ ἀπῆντα *Christianus sum* καὶ οὐδὲν πλέον. Εἶχε δ' ὑποσιτῆ τοιαύτας βασάνους, ὥστε παρεμορφώθησαν ἐντελῶς καὶ τὸ πρόσωπον καὶ τὰ μέλη τοῦ σώματος αὐτοῦ. Πρὸς τοῖς συλληφθεῖσι Ἰησοῦσι προσήχθη εἰς τὸ δικαστήριον καὶ ἡ θεραπαινὶς Βλανδίνα, δι' ἣν ἐφοβοῦντο οἱ Χριστιανοὶ μήπως ἀποδειλιάσασα πρὸ τῶν βασάνων ἀρνηθῆ τὸν Χριστιανισμόν, ἀπ' ἀναντίας ὅμως αὕτη «τοσαύτης δυνάμεως ἐπληρώθη ὥστε ἐκλυθῆναι καὶ παρεθῆναι τοὺς κατὰ διαδοχὰς παντὶ τρόπῳ βασανίζοντας αὐτήν, ἀπὸ ἑωθινῆς ἕως ἑσπέρας, καὶ αὐτοὺς ὁμολογοῦντας ὅτι νενίκηται μηδὲν ἔχοντες μηκέτι ὁ ποιήσουσιν αὐτῇ, καὶ θαυμάζειν ἐπὶ τῷ παραμένειν ἔμπνουν αὐτήν, παντὸς τοῦ σώματος διερωρότος καὶ ἠνεωγμένον, καὶ μαρτυρεῖν ὅτι ἐν εἶδος στρεβλώσεως ἱκανὸν ἦν πρὸς τὸ ἐξαγαγεῖν τὴν ψυχὴν, ὅτι γε τοσαῦτα καὶ τοιαῦτα. Ἄλλ' ἡ μακαρία, ὡς γενναῖος ἀθλητῆς, ἀνενέαζεν ἐν τῇ ὁμολογίᾳ καὶ ἦν αὐτῆς ἀνάληψις καὶ ἀνάπαυσις καὶ ἀναλγησία τῶν συμβαινόντων τὸ λέγειν ὅτι «Χριστιανὴ εἰμι καὶ παρ' ἡμῖν οὐδὲν φαῦλον γίνεται». Ὁ δὲ Διάκονος Ἄτταλος, ὅστις ἔθεωρεῖτο στύλος καὶ ἐδραῖωμα τῶν ἐκεῖ Ἐκκλησιῶν, ὑπέμεινεν ἡρωϊκῶς πάσας τὰς βασάνους, ἀλλ' ἐπειδὴ ἐδῆλωσεν ὅτι ἦτο Ρωμαῖος πολίτης δὲν κατεδικάσθη ἀμέσως εἰς θάνατον πρὶν ἢ ζητηθῆ ἡ γνώμη τοῦ Αὐτοκράτορος. Οὗτος δὲ διέταξε τὴν εἰς θάνατον μὲν καταδικην τῶν ἔμμενόντων εἰς τὴν Χριστιανικὴν πίστιν, τὴν ἀπόλυσιν δὲ τῶν ἀρνούμενων αὐτήν.

Ἐν τῷ μεταξὺ χρόνῳ αἱ βάσανοι ἐξηκολούθουν, μεγάλας δὲ κατέβαλλον προσπαθείας οἱ ἀπάνθρωποι βασανισταὶ ἵν' ἀποσπῶσι μαρτυ-

ρίας παρὰ τῶν βασιανιζομένων περὶ τῆς πραγματικότητος τῶν ἀποδιδομένων αὐτοῖς ἐγκλημάτων. Πρὸς τοῦτο ἰδιαζόντως κατεβασάνισαν τὴν Βιβλιάδα, ἣτις ἦτο ἐκ τῶν ἀρηθέντων πρότερον τὸν Χριστιανισμόν, ἀλλ' ἐν τῇ στρεβλώσει, ἣν ὑπέστη ἡ αὕτη ἀνένηψε καὶ ἔλεγε πρὸς τοὺς βασιανιστάς, ἀποκρούουσα τὰς περὶ θυεστειῶν δειπνῶν κατηγορίας κατὰ τῶν Χριστιανῶν «πῶς ἂν παιδία φάγοιεν οἱ τοιοῦτοι, οἷς μηδὲ ἀλόγων ζῴων αἷμα φαγεῖν ἔξόν ;» καὶ ἔκτοτε χριστιανὴν ἑαυτὴν ὠμολόγηαι καὶ τῷ ἀριθμῷ τῶν μαρτύρων προσετέθη.

Ἐκ τῶν καταδικασθέντων ἤδη εἰς θάνατον ὁ Μάτουρος καὶ Σάγκτος καὶ ἡ Βλανδίνα καὶ ὁ Ἄτταλος ἤχθησαν εἰς τὸ Ἀμφιθέατρον ἵνα ριφθῶσιν εἰς τὰ θηρία, ἐπίτηδες ὀρισθείσης μιᾶς ἡμέρας πρὸς θηριομαχίαν. Πρὸ τούτου ὅμως, πρὸς εὐχαρίστησιν τοῦ ὄχλου, ὑπεβλήθησαν εἰς φρικτὰς βασάνους. Ὁ Μάτουρος, νεοφώτιστος μὲν ἀλλὰ γενναῖος ἀγωνιστής, καὶ ὁ Σάγκτος, μετὰ φρικαλέαν μαστίγωσιν καὶ ἀπανθρώπους πληγὰς, κατ' ἀπαιτήσιν τοῦ ὄχλου ἐκαθέσθησαν ἐπὶ πεφυρακτωμένης σιδηρᾶς καθέδρας. Καὶ ἐπειδὴ ἐνεκαρτέρουν, τὸ πλῆθος ἐξεμαίνετο κατ' αὐτῶν, μάλιστα δὲ κατὰ τοῦ Σάγκτου, τὸν ὁποῖον καὶ πρότερον ὑπέβαλον εἰς βασάνους διὰ πεφυρακτωμένων χαλκῶν λεπίδων, ἃς προσεκόλλων εἰς τὰ τρυφερότατα μέλη τοῦ σώματος αὐτοῦ. Καὶ ταῦτα μὲν ἐκαίοντο, αὐτὸς δὲ παρέμεινεν ἀνεπίκαμπτος καὶ ἀνένδοτος, ἐν μόνον πάντοτε ἐπαναλαμβάνων τὸ Christianus sum. Τελευταίως ἐφονεύθη μετὰ τοῦ Ματούρου συμμαρτυρήσαντος. Κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ μαρτυρίου αὐτῶν ἡ Βλανδίνα, ἐν μέσῳ τοῦ Ἀμφιθέατρον, ἐκρέματο ἐκ ξύλου, προκειμένη εἰς βορὰν τῶν εἰσβαλλομένων θηρίων. Ἄλλ' οὐδὲν τούτων προσήγγισεν αὐτήν, ὅθεν ἀπήχθη πάλιν εἰς τὴν εἰρκὴν ἢ μεγαλομάρτυς, λίαν ἐνισχύσασα τὴν ἡμέραν ἐκεῖνην τὰς συναθλητάς, διὰ τῆς ἐγκαρτερήσεως καὶ τῆς ἀντοχῆς αὐτῆς.

Ὁ ὄχλος ἐξήτει νῦν τὸν Ἄτταλον καὶ προσήχθη μὲν οὗτος εἰς τὸ Ἀμφιθέατρον, ἀλλ' ἐμελλεν ὡς ὁμοῖος πολίτης ν' ἀποτμηθῆ τὴν κεφαλὴν, κατὰ τὴν τοῦ Αὐτοκράτορος ἀπόφασιν. Ὁ Ἀνθύπατος ὅμως χαρίζομενος εἰς τὰς ἀπαιτήσεις τοῦ πλήθους ἐπεφύλαξε τὸν Ἄτταλον ἐν ἄλλῃ ἡμέρᾳ νὰ θίψῃ εἰς τὰ θηρία. Ἐν δὲ τῷ μεταξὺ χρόνῳ νέαι ἐγένοντο συλλήψεις, ἰδίως ἐκ τῶν κατὰ τὰς πρώτας ἀνακρίσεις ἀσθενῶς προσενεχθέντων πρὸς τὴν ὁμολογίαν τοῦ Χριστοῦ ἢ καὶ ἀρηθέντων αὐτόν. Ἡμέραν τινά, πολλῶν τοιούτων ἐξεταζομένων, παρίστατο ἐν τῷ δικαστηρίῳ ἰατρός τις, Φρόξ τὸ γένος, Ἀλέξανδρος ὀνομαζόμενος, ἐπὶ πολὺ ἐν Γαλλίαις διατρίψας καὶ εἰς πάντας ὦν γινώριμος. Ἦτο

δὲ Χριστιανός. Παρατηρήθη δὲ ὅτι καθ' ἣν στιγμήν ἐξητάζοντο, μά-
 λιστα οἱ ἄσθενεῖς καὶ κωμαίνόμενοι, οἱ πρότερον ἀρνηθέντες τὸν Χρι-
 στὸν, ὃ Ἀλέξανδρος ἐπένευε καὶ ἐνεθάρρουνεν αὐτούς. Τοῦτου ἕνεκα
 κατηγγέλθη εἰς τὸν Ἀνθύπατον καὶ ὡμολόγησεν ἑαυτὸν Χριστιανόν,
 καταδικασθεὶς ἵνα τῇ ἐπαύριον μετὰ τοῦ Ἀττάλου ριφθῇ εἰς τὰ θηρία.
 Ἀμφότεροι προσήχθησαν τῇ ἐπαύριον εἰς τὸ Ἀμφιθέατρον καὶ ὑπε-
 βλήθησαν εἰς βασανιστήρια. Ὁ Ἀλέξανδρος οὐδὲ γοῦ εἶπε, τῇ καρ-
 δια προσομιλῶν τῷ Θεῷ. Ὁ Ἀτταλος ὅμως, ὅταν ἐτέθη ἐπὶ πεφυρα-
 κτωμένης καθέδρας καὶ περικαλετο μὲν τὸ σῶμα αὐτοῦ ἡ δὲ κνίσσα
 ἀνεδίδετο πνιγηρὰ, εἶπε λατινιστὶ πρὸς τὸ πλῆθος αἰδοῦ τοῦτό ἐστιν
 ἀνθρώπους ἐσθίειν ὃ ποιεῖτε ὑμεῖς. Ἡμεῖς δὲ οὔτε ἀνθρώπους ἐσθί-
 ομεν, οὐδ' ἕτερόν τι πονηρὸν πράττομεν». Ἐπὶ τέλους ἐναπέθανεν ἐν
 ταῖς βασάνοις καὶ ὁ Ἀτταλος μετὰ τοῦ Ἀλεξάνδρου.

Κατὰ δὲ τὴν τελευταίαν ἡμέραν τῶν μονομαχιῶν, προσήχθη τὸ
 ὕστατον μετὰ τοῦ δεκαπενταετοῦς ἀτῆς ἀδελφοῦ, Ποντικοῦ ὀνομα-
 ζομένου, ἡ Βλανδίνα, ἣτις καὶ πρότερον μετ' αὐτοῦ καθ' ἑκάστην
 ἐβιάζετο ν' ἀρνηθῇ τὸν Χριστὸν καὶ θύσῃ τοῖς εἰδώλοις. Καὶ ὁ μὲν
 Ποντικός, παραθαρυνόμενος ὑπὸ τῆς ἀδελφῆς, διὰ τὸ ἄωρον τῆς
 ἡλικίας ταχέως ἀπέθανεν ἐκ τῶν βασάνων. Ἡ δὲ Βλανδίνα, ὑστάτη
 πάντων τῶν μαρτύρων, ὡς μήτηρ εὐγενῆς παρορμήσασα τὰ τέκνα
 καὶ νικηφόρος πρὸς τὸν Βασιλέα προπέμψασα, ἀναμετρομένη καὶ
 αὐτὴ τὰ τῶν παιδῶν ἀγωνίσματα, ἐνεκαρτέρησεν εἰς νέαν φρικώδη
 μαστίγωσιν, ἔρριφθη εἰς τὰ θηρία καὶ ἐπειδὴ δὲν ἐθανατώθη ὑπ' αὐ-
 τῶν ἐβλήθη εἰς τήγανον καὶ σκληρῶς ἐτηγανίσθη, τέλος δὲ εἰς γύργα-
 θὸν βληθεῖσα ἀφέθη εἰς τὴν διάκρισιν ἀγρίου ταύρου, ὅστις ἀνετίνα-
 ξεν αὐτὴν διὰ τῶν κεράτων πολλάκις εἰς τὸν ἀέρα, μὴ καταβαλὼν
 ὅμως τὸ σθένος τὸ ψυχικὸν τῆς μεγαλομάρτυρος. Μετὰ τὰς ἀνεκδιη-
 γήτους ταύτας βασάνους ἡ ἁγία Βλανδίνα κατεσφάγη, καταπλήξασα
 τοὺς ἔθνικούς.

Τούτων ὅμως ἡ μανία ἦτο τοσαύτη ὥστε, μὴ ἀρκεσθέντες εἰς τὰ
 τέως γενόμενα καὶ μὴ κορεσθέντες ἐκ τοῦ ἐκχυθέντος μαρτυρικοῦ
 αἵματος, ἀφῆκαν τὰ λείψαν τῶν μαρτύρων καὶ ὁμολογητῶν, τῶν
 ἀποπνιγέντων ἐν τῇ εἰρκτῇ, εἰς βορὰν τῶν κυνῶν, παραφυλάσσοντες
 νύκτωρ καὶ μεθ' ἡμέραν μὴ κηδευθῆναι τις ὑπὸ τῶν Χριστιανῶν. Ὑ-
 πῆρξεν οἰκτρὸν τὸ θέαμα ἐπὶ ἡμέρας ὅλας ἀμόρφου σειρᾶς τῶν λει-
 ψάνων, μόλις δὲ μετὰ ἡμέρας ἕξ οἱ ἔθνικοὶ καύσαντες ἔρριψαν τὴν
 κόνιν αὐτῶν εἰς τὸν Ροδανὸν ποταμόν.

Τοιοῦτος ὑπῆρξεν ὁ ὦμος καὶ ἀπάνθρωπος διωγμὸς κατὰ τῶν Χριστιανῶν ἐν ταῖς Γαλλίαις, οὗτινος τὰς λεπτομερείας διέσωσαν ἐπιστολαὶ τῶν ἐκεῖ Ἐκκλησιῶν. Ἀλλὰ καὶ ἀλλαχοῦ, μέχρι τέλους τῆς βασιλείας τοῦ Μάρκου Αὐρηλίου παρετάθη ὁ διωγμὸς, πλεῖστοι δὲ καὶ ἄλλοι, πρὸς τοῖς ἀνωτέρω, ἀνεδείχθησαν καλλίνικοι μάρτυρες.

12. Οἱ ἐπὶ Κομμόδου μάρτυρες.

Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Μάρκου Αὐρηλίου, Αὐτοκράτωρ Ρώμης ἀνηγορεύθη ὁ υἱὸς αὐτοῦ Κόμμοδος (180-192), ὠμότερος μὲν τοῦ Δομητιανοῦ μιαιώτερος δὲ τοῦ Νέρωνος, κατὰ τὸν χαρακτηρισμὸν ἀρχαίου ἱστορικοῦ. Μετὰ τοῦ Κομμόδου ἔληξεν ἡ λαμπρὰ τῶν Ἀντωνίνων ἐποχὴ ἐν τῇ Ρωμαϊκῇ ἱστορίᾳ. Οὐχ ἦττον ὁ Κόμμοδος, ἀδιαφορῶν ὅπως πρὸς τὰ τῆς πολιτείας πράγματα καὶ μᾶλλον περὶ τὰς μονομαχίας ἀσχολούμενος, οὐδεμίαν ἔσχε πρωτοβουλίαν ἐν τῇ πορείᾳ τῶν διωγμῶν, οἵτινες ἐξηκολούθησαν ἀδιαλείπτως, μικρὸν μόνον ἀνακοπέντες ἐν τέλει τῆς βασιλείας αὐτοῦ.

Τὸ πρῶτον δὲ τότε κατεδιώχθησαν οἱ Χριστιανοὶ ἐν Ἀφρικῇ, ἔνθα ἀκμαϊότατος ἦτο ὁ Χριστιανισμὸς, καὶ πρῶτος ἐκεῖ διώκτης αὐτοῦ ὑπῆρξεν ὁ Ἀνθύπατος Βιγέλλιος Σατουρνίνος. Τῇ 17 Ἰουλίου 180 ἐδίκασεν οὗτος ἐν Καρχηδόνι τοὺς ἐκ τῆς Ἰσχλῆς (Scili) τῆς Νουμιδίας μάρτυρας, γνωστοὺς ὑπὸ τ' ὄνομα martyres scilitani¹. Ἡ δίκη αὐτῶν διεξήχθη ἑλληνιστί. Ὁ Σατουρνίνος προσεκάλεσεν αὐτοὺς νὰ προσφέρωσι θυσίαν εἰς τοὺς θεοὺς, μεθ' ἧν θὰ ἐτύγχανον παρὰ τοῦ Αὐτοκρά-

1. *Analecta Bellandiana*, VIII, 1889, σ 5 ἐξ. XVI 1897 σ. 64 ἐξ. *Knopf*. ἐνθ' ἄν. σ. 33—36. *Gebhardt*, ἐνθ' ἄν. σ. 22—27. *B. Bolotow*, Περὶ τοῦ ζητήματος τῶν *Acta Scilitanorum*, ρωσ. ἐν τῷ περιοδικῷ «Χριστιανικὸν ἀνάγνωσμα» 1903, σ. 884 ἐξ. Τὸ ἑλληνικὸν κείμενον τοῦ μαρτυρίου ἐκ Παρισίου κώδικος ἐξεδόθη τὸ πρῶτον ὑπὸ *Usener*, *Index Scholarum Bonnae* 1881, ὕστερον δὲ ὑπὸ τοῦ *Robinson*, *The Passion of S. Perpetua with an Appendix on the Scilitan Martyrdom*, ἐν *Textes and Studies* 1, 2, 1891, σ. 112—116. Τὸ κείμενον τοῦτο δὲν ἐθεωρήθη ὡς πιστότυπον ἀλλ' ὡς διασκευὴ τοῦ πρωτοτύπου κειμένου, ἀνεῦρε δὲ ὁ *Robinson* λατινικὸν κείμενον, ὅπερ θεωρεῖ ἀρχαιότερον τοῦ ἑλληνικοῦ. Κατὰ τὸν *Bolotow* τὰ σωζόμενα κείμενα τοῦ μαρτυρίου δὲν εἶνε τὰ ἐπίσημα πρακτικὰ τῆς δίκης τῶν μαρτύρων τῆς Νουμηδίας, ἀλλὰ συνεστάθησαν ἐπὶ τῇ βάσει μυθικῶν σημειώσεων τῶν παρευρεθέντων κατ' αὐτὴν Χριστιανῶν, αἵτινες ἐκυκλοφόρησαν κατὰ διαφόρους ἐκδόσεις, ὧν γνησιωτέρα εἶνε μᾶλλον ἢ ὑπὸ τοῦ *Robinson* ἐκδοθεῖσα.

τορος χάριτος. Ὁ Σπεράτος, ἐξ ὀνόματος καὶ τῶν λοιπῶν συμμαρτύρων, εἶπεν ὅτι οὐδὲν κακὸν ἐπραξάν, ἀλλ' ἀποδίδουσι καλὸν ἀντι κατ' οὐ, σέβουσι καὶ λατρεύουσι καὶ φοβοῦνται μόνον τὸν Κύριον, εἰς ὃν καθ' ἐκάστην προσφέρουσι θυσίαν ἐξ αἰῶν. Ὁ Σατουρνίνος ὑπέδειξεν ὅτι καὶ οἱ ἔθνη οὕτως θρησκεύουσι καὶ ἔχουσι μάλιστα ἀπλήν θρησκείαν, εὐχονται δὲ ὑπὲρ τοῦ «δεσπότου βασιλέως» αὐτῶν καὶ ὅτι ὀφείλουσι τὸ αὐτὸ νὰ πράττωσιν οἱ Χριστιανοί. Ὁ Σπεράτος ἀπήντησεν ὅτι ἦτο ἕτοιμος νὰ διδάξῃ εἰς τὸν Σατουρνίνον τὸ μυστήριον τῆς ἀληθοῦς ἀπλότητος καὶ δευτερολογῶν ὑπεραπολογεῖται τοῦ Χριστιανισμοῦ. Εἰς προτροπὴν τοῦ Σατουρνίνου πρὸς τοὺς λοιποὺς μάρτυρας ὅπως παύσωσιν ἀνήκοντες εἰς τοιαύτην μωρίαν, ὡς ὠνόμασε τὸν Χριστιανισμόν, ἀπαντᾷ ὁ Κίτινος ὅτι οὐδένα φοβοῦνται πλὴν τοῦ ἐν τοῖς οὐρανοῖς Κυρίου, ὃν ἐξ ὅλης ψυχῆς καὶ καρδίας ζητοῦσι νὰ λατρεύωσι, ἢ δὲ Δονάτα προσθέτει ὅτι ἀπονέμουσιν εἰς τὸν Καίσαρα τὴν προσήκουσαν εἰς ἄνθρωπον τιμὴν. Εἶτα πρὸς τὴν Βέστιαν ἀποτεινόμενος ὁ Σατουρνίνος ἔρω ᾧ, καὶ σὺ Βέστια τί λέγεις; Ἡ δὲ ἀπεριφράστως ὡμολόγησεν ὅτι εἶνε χριστιανή. Τὸ αὐτὸ ἐπανέλαβον μετὰ τὴν Σεκούνδαν πάντες οἱ μάρτυρες. Εἰς ἐρώτησιν τοῦ Σατουρνίνου ἂν ἔχωσιν ἀνάγκην προθεσμίας τινὸς ὅπως σκεφθῶσιν, ὁ Σπεράτος ἐξ ὀνόματος καὶ τῶν λοιπῶν εἶπεν ὅτι ἐν τοιοῦτῳ ζητήματι, οἷον ὁ Χριστιανισμός, πάντα εἶνε ἔσκεμμένα καὶ ἐξηκριβωμένα. Μετὰ τινὰ ἐρώτησιν περὶ τῶν ἱερῶν βιβλίων τῶν Χριστιανῶν, τὰ ὁποῖα κατεσχέθησαν κατὰ τὴν σύλληψιν αὐτῶν καὶ τὴν ἀπάντησιν τοῦ Σπεράτου ὅτι προὔκειτο περὶ τῶν ἐπιστολῶν, τοῦ Ἀπ. Παύλου,¹ ὁ Σατουρνίνος προὔτεινε πάλιν εἰς αὐτοὺς προθεσμίαν τριάκοντα ἡμερῶν πρὸς σκέψιν. Ἀλλ' ὁ Σπεράτος ἐδήλωσεν, ὅτι εἶνε Χριστιανός, ὅτι θὰ λατρεύῃ πάντοτε τὸν Κύριον αὐτοῦ καὶ Θεόν, τὸν ποιήσαντα τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν καὶ τὴν θάλασσαν καὶ συνέχοντα τὰ πάντα. Τὸ αὐτὸ ἐπανέλαβον καὶ οἱ λοιποὶ πάντες. Τότε δὲ ὁ Σατουρνίνος ἐξέδωκεν ἔγγραφον ἀπόφασιν καθ' ἣν, ἐπειδὴ ὁ Σπεράτος, Νάρταλλος, Κίτι-

1. Κατὰ τὸ ἑλληνικὸν κείμενον, *Usener* ἐνθ' ἄν. σ. 5—6 «Σατουρνίνος ὁ ἀνθύπατος ἔφη· Ποῖα πραγματεῖται [ἐν] τοῖς ὑμετέροισι ἀπόκεινται σκεύεσσι; ὁ ἅγιος Σπεράτος εἶπεν· Αἱ καθ' ἡμᾶς βίβλοι καὶ αἱ πρὸς ἐπὶ τούτοις ἐπιστολαὶ Παύλου τοῦ ὁσίου ἀνδρός». Τοῦτο συνάξει καὶ πρὸς τὸ ὑπὸ τοῦ *Robinson* δημοσιευθὲν λατινικὸν κείμενον «*Saturninus proconsul dixit: Quae sunt res in capsula vestra? Speratus dixit: Libri et epistulae Pauli viri iusti*». Πρὸβλ. *A. Ehrhard*, *Die griechischen Martyrien*, 1. 18—19.

νος, Δονάτα, Βέστια, Σεκούνδα ἐδήλωσαν ὅτι ζῶσι κατὰ τὸν τρόπον τῶν Χριστιανῶν, ἐπὶ δὲ τῇ προτάσει προθεσμίας πρὸς σκέψιν ἵνα ζῶσι κατὰ τὸν τρόπον τῶν Ρωμαίων, ἐπέμειναν ἐν τῇ ἰσχυροφρονήσῃ αὐτῶν, καταδικάζονται εἰς τὸν διὰ ξίφους θάνατον. Μετὰ τὴν ἀνακοίνωσιν τῆς ἀποφάσεως ταύτης ὁ Σπεράτος καὶ ὁ Νάρταλλος ἐδόξασαν τὸν Θεόν, διότι ἀξιοῦνται νὰ μαρτυρήσωσιν. Ὁ Σατουρνίνος διέταξε τότε τὸν κήρυκα ν' ἀνακηρύξῃ τὰ ὀνόματα τῶν καταδικασθέντων, εἰς τοὺς ἀνωτέρω δὲ εἰς προστεθῆσαν ἕτεροι ἰσαριθμοὶ μάρτυρες, οἵτινες πιθανῶς ἠρνήθησαν νὰ δώσωσι οἰανδήποτε ἀπάντησιν εἰς ἐρωτήσεις τοῦ δικαστοῦ, ὁ Βετούριος, Φῆλιξ, Ἀκυλῖνος, Λαιτάνιος, Ἰανουαρία καὶ Γενερόζα, οἵτινες πάντες, ἐν συνόλῳ δώδεκα, ἀπειμῆθησαν τὰς κεφαλὰς, δοξάζοντες τὸν Θεόν.

Πρόδηλον δ' ἐκ τῶν λεπτομερειῶν τούτων ὅτι οἱ martyres scilicet κατεδικάσθησαν ἐπὶ μόνῳ τῷ ὀνόματι αὐτῶν, κατὰ τὸ διάταγμα τοῦ Τραϊανοῦ, καὶ οὐδεὶς μὲν ἐγένετο λόγος περὶ τῶν ἀποδιδομένων τοῖς Χριστιανοῖς ἐγκλημάτων (flagitia), τὸ πρῶτον δὲ προὐβλήθη παρὰ Ρωμαίου Ἀνθυλάτου ἐρώτησις περὶ τῶν ἱερῶν βιβλίων τῶν Χριστιανῶν, ἀλλὰ μετὰ τινας χαρακτηριστικῆς ἀδιαφορίας.

Καθ' ἣν περίου ἐποχὴν (μετὰ τὸ 180) ἐν Ἀφρικῇ ἐμαρτύρησαν οἱ δώδεκα μάρτυρες τῆς Ἰσχυρῆς ἐν Ρώμῃ ὑπέστη τὸν μαρτυρικὸν θάνατον ὁ Ἀπολλώνιος¹. Περὶ τούτου ἦτο γνωστὸν ἐκ τοῦ Εὐσεβίου ὅτι «λογιωτάτην ὑπὲρ ἧς ἐμαρτύρει πίστεως ἐπὶ πάντων παρέσχεν Ἀπολογία», ἀλλὰ μόλις ἐσχάτως ἢ ὄντως θαυμαστὴ αὕτη ἀπολογία ἀνευρέθη², ἀποδεικνύουσα ἀκριβεστάτην τὴν πληροφορίαν τοῦ Εὐσε-

1. *Εὐσέβιος*, Ἐκκλ. ἱστορία 4, 15.

2. Τῷ 1874 οἱ Μεχταρισταὶ τῆς Βιέννης ἐξέδωκαν ἀρμενικὸν τι κείμενον, ὅτερ τῷ 1893 πρῶτος ἀνεγνώρισεν καὶ τῷ 1894 ἐδημοσίευσεν ἐν Λονδίῳ ὁ F. Conybeare. Τῷ 1893 οἱ Βολλαδισταὶ ἀνεῦλον ἑλληνικὸν κείμενον τῆς ἀπολογίας ἐν ἀγιολογικῷ κειμένῳ, παριστῶντι αὐτὴν ὡς μαρτύριον τοῦ Ἀποστόλου Ἀπολλῶ, τοῦ γ. αστοῦ λογίου Ἀλεξανδρέως. Τὸ ἑλληνικὸν κείμενον ὅλως ἀσημίγτους ἔχει διαφορὰς πρὸς τὸ ἀρμενικὸν κείμενον. Ἡ σπουδαιότης αὐτοῦ εἶνε πρόδηλος, τούτου δ' ἔνεκα ἀπέβη ὑποκείμενον ἐρευνῶν πολλῶν ἐπιστημῶν (Harnack, Klette, Seeberg, Hilgenfeld, Mommsen). Ἀπόπειρα ἀρνήσεως τῆς γνησιότητος αὐτοῦ (J. Geffcken) προὐκάλεσε σφοδρὰς ἀντιρροήσεις (A. Harnack ἐν Deutsche Literaturzeitung XXV, 1904, σ. 2464—2469). Τὸ κείμενον τοῦ μαρτυρίου ἴδε παρὰ Klette, Der Prozess und die Acta S. Apollonii, ἐν Texte und Untersuchungen XV, 2, 1897, σ. 92—130. Knopf, ἐνθ' ἄν. σ. 86—44. Χρυσοστόμου Α. Παπαδοπούλου, Ἱστορικαὶ μελέται, σ. 62 ἐξ. Gebhardt ἐνθ' ἄν' σ. 44—60.

νος, Λονάτα, Βέστια, Σεκούνδα ἐδήλωσαν ὅτι ζῶσι κατὰ τὸν τρόπον τῶν Χριστιανῶν, ἐπὶ δὲ τῇ προτάσει προθεσμίας πρὸς σκέψιν ἵνα ζῶσι κατὰ τὸν τρόπον τῶν Ρωμαίων, ἐνέμειναν ἐν τῇ ἰσχυρογνωμοσύνῃ αὐτῶν, καταδικάζονται εἰς τὸν διὰ ξίφους θάνατον. Μετὰ τὴν ἀνακοίνωσιν τῆς ἀποφάσεως ταύτης ὁ Σπεράτος καὶ ὁ Νάρταλλος ἐδόξασαν τὸν Θεόν, διότι ἀξιοῦνται νὰ μαρτυρήσωσιν. Ὁ Σατουρνίνος διέταξε τότε τὸν κήρυκα ν' ἀνακηρύξῃ τὰ ὀνόματα τῶν καταδικασθέντων, εἰς τοὺς ἀνωτέρω δὲ ἕξ προσετέθησαν ἕτεροι ἰσάριθμοι μάρτυρες, οἵτινες πιθανῶς ἠρνήθησαν νὰ δώσωσι οἰανδήποτε ἀπάντησιν εἰς ἐρωτήσεις τοῦ δικαστοῦ, ὁ Βετούριος, Φήλιξ, Ἀκυλίνος, Λαιτάντιος, Ἰανουαρία καὶ Γενερόζα, οἵτινες πάντες, ἐν συνόλῳ δώδεκο, ἀπειρήθησαν τὰς κεφαλὰς, δοξάζοντες τὸν Θεόν.

Πρόδηλον δ' ἐκ τῶν λεπτομερειῶν τούτων ὅτι οἱ martyres scilitani κατεδικάσθησαν ἐπὶ μόνῳ τῷ ὀνόματι αὐτῶν, κατὰ τὸ διάταγμα τοῦ Τραϊανοῦ, καὶ οὐδεὶς μὲν ἐγένετο λόγος περὶ τῶν ἀποδιδομένων τοῖς Χριστιανοῖς ἐγκλημάτων (flagitia), τὸ πρῶτον δὲ προὐβλήθη παρὰ Ρωμαίου Ἀνθυπάτου ἐρώτησις περὶ τῶν ἱερῶν βιβλίων τῶν Χριστιανῶν, ἀλλὰ μετὰ τινος χαρακτηριστικῆς ἀδιαφορίας.

Καθ' ἣν περίπου ἐποχὴν (μετὰ τὸ 180) ἐν Ἀφρικῇ ἐμαρτύρησαν οἱ δώδεκα μάρτυρες τῆς Ἰσχλῆς ἐν Ρώμῃ ὑπέστη τὸν μαρτυρικὸν θάνατον ὁ Ἀπολλώνιος¹. Περὶ τούτου ἦτο γνωστὸν ἐκ τοῦ Εὐσεβίου ὅτι «λογιωτάτην ὑπὲρ ἧς ἐμαρτύρει πίστεως ἐπὶ πάντων παρέσχεν Ἀπολογία», ἀλλὰ μόλις ἐσχάτως ἢ ὄντως θαυμαστὴ αὕτη ἀπολογία ἀνευρέθη², ἀποδεικνύουσα ἀκριβεστάτην τὴν πληροφορίαν τοῦ Εὐσε-

1. *Εὐσέβιος*, Ἐκκλ. ἱστορία 4, 15.

2. Τῷ 1874 οἱ Μεχικαρισταὶ τῆς Βιέννης ἐξέδωκαν ἀρμενικὸν τι κείμενον, ὅτερ τῷ 1893 πρῶτος ἀνεγνώρισεν καὶ τῷ 1894 ἐδημοσίευσεν ἐν Λονδίνῳ ὁ F. Conybeare. Τῷ 1893 οἱ Βολλαδισταὶ ἀνεῦρον ἑλληνικὸν κείμενον τῆς ἀπολογίας ἐν ἀγιολογικῷ κειμένῳ, παριστῶντι αὐτὴν ὡς μαρτύριον τοῦ Ἀποστόλου Ἀπολλῶ, τοῦ γνωστοῦ λογίου Ἀλεξανδρέως. Τὸ ἑλληνικὸν κείμενον ὅλως ἀσημίντους ἔχει διαφορὰς πρὸς τὸ ἀρμενικὸν κείμενον. Ἡ σπουδαιότης αὐτοῦ εἶνε πρόδηλος, τοῦτου δ' ἕνεκα ἀπέβη ὑποκείμενον ἐρευνῶν πολλῶν ἐπιστημῶν (Harnack, Klette, Seeberg, Hilgenfeld, Mommsen). Ἀποπέρα ἀγνήσεως τῆς γνησιότητος αὐτοῦ (J. Geffcken) προὐκάλεσε σφοδρὰς ἀντιρροήσεις (A. Harnack ἐν Deutsche Literaturzeitung XXV, 1904, σ. 2464—2469). Τὸ κείμενον τοῦ μαρτυρίου ἴδεν παρὰ Klette, Der Prozess und die Acta S. Apollonii, ἐν Texte und Untersuchungen XV, 2, 1897, σ. 92—130. Knopf, ἐνθ' ἄν. σ. 86—44. Χρυσοστόμου Α. Παπαδοπούλου, Ἱστορικαὶ μελέται, σ. 62 ἐξ. Gebhardt ἐνθ' ἄν' σ. 41—60.

βίου περὶ τοῦ Ἀπολλωνίου, ὅτι ἦτο «ἀνὴρ τῶν τότε πιστῶν ἐπὶ παιδείᾳ καὶ σοφίᾳ βεβημένος».¹

Κατήγορος τοῦ Ἀπολλωνίου παρέστη ὁ ἴδιος αὐτοῦ δοῦλος, περὶ οὗ λέγει ὁ Εὐσέβιος, ὅτι «ὁ δεύλαιος παρὰ καιρὸν τὴν δίκην εἰσελθὼν ὅτι μὴ ζῆν ἐξὸν ἦν, κατὰ βασιλικὸν ὄρον, τοὺς τῶν τοιῶνδε μηνυτάς, αὐτίκα κατάγνυται τὰ σκέλη»². Εἶνε ἀληθὲς ὅτι ἐν τοῖς ἑλληνικοῖς καὶ ῥωμαϊκοῖς δικαστηρίοις ἢ καταγγεῖλια τοῦ δούλου κατὰ τοῦ κυρίου ἐγένετο δεκτὴ μόνον μετὰ βασάνων, ἀλλ' ἢ πληροφορία τοῦ Εὐσεβίου δὲν καθορίζει ἐπακριβῶς τὸ ζήτημα τῆς καταδίκης τοῦ καταγγείλαντος τὸν Ἀπολλωνιὸν δούλου αὐτοῦ, διότι λέγει ὅτι ἡ καταδίκη ἐγένετο «κατὰ βασιλικὸν ὄρον». Ὑπέθεσάν τινες ὅτι ὁ Εὐσέβιος ἔχει ὑπ' ὄψει νόμον τοῦ Νέρβα, ἀπαγορεύοντα τοῖς δούλοις τὸ καταγγέλλειν τοὺς κυρίους. Ἀλλὰ κατὰ τὸν νόμον ἐκείνον ἔδει, ἢ νὰ μὴ ληφθῆ ὑπ' ὄψιν ἡ καταγγεῖλια τοῦ δούλου καὶ νὰ τιμωρηθῆ μόνον οὗτος, ἢ γενομένης δεκτῆς τῆς καταγγεῖλιας (ἐν causa majestatis, κατὰ τὸν νόμον) νὰ μείνῃ μὲν ἀτιμώρητος ὁ καταγγείλας νὰ τιμωρηθῆ δὲ ὁ καταγγελλθεὶς. Διευπλώθη ὑπόνοια ὅτι ὁ καταγγείλας δὲν ἦτο δοῦλος (servus) ἀλλ' ἔκαλεῖτο Severus, πολλῶ μᾶλλον ὅτι ἐν σχετικῶ χωρίῳ τοῦ Ἰερωνύμου «a servo Severo proditus»³ κατὰ τινὰς ἐκδόσεις ἐλλείπει ἢ λέξις servo, ἀλλ' ἢ ὑπόνοια αὕτη οὐδαμῶς δύναται νὰ στηριχθῆ. Ἐὰν δὲ κατ' ἄλλην πάλιν ὑπόθεσιν ὁ Εὐσέβιος ἐν τῇ ἀναγραφῇ τῆς περὶ τοῦ δούλου τοῦ Ἀπολλωνίου εἰδήσεως εἶχεν ὑπ' ὄψει τὸ εἰς τὴν β'. Ἀπολογία τοῦ Ἰουστίνου προσηρητημένον διάταγμα τοῦ Μάρκου Αὐρηλίου πρὸς τὴν Γερουσίαν τῆς Ρώμης ὅπερ, ὡς εἶδομεν, δὲν εἶνε γνήσιον, δὲν ἐξηγεῖται διατὶ πάλιν καταδικάσθη ὁ Ἀπολλώνιος. Μία δὲ μόνον εἰκασία ἀπολείπεται πιθανή. Ὁ Εὐσέβιος δὲν ἀποδίδει ἀκριβῶς τὴν περὶ τοῦ καταγγείλαντος δούλου εἰδήσιν. Ὁ δοῦλος ὑπεβλήθη εἰς ἀνάκρισιν μετὰ βασανιστηρίων, καθὼς δοῦλος, ἀλλὰ κατ' αὐτὴν ἐπῆλθεν ἡ κάταξις τῶν σκελῶν αὐτοῦ, διότι ὁ νόμος δὲν ἐλάμβανεν ὑπ' ὄψιν ἂν ὁ ἐν δικαστηρίῳ βασανισθεὶς δοῦλος ἐξήρχετο μετὰ τεθλασμένων σκελῶν ἢ ἡμιθανής· προέβλεπε μόνον τὸ συμφέρον τοῦ ἰδιοκτῆτου καὶ ὥριζεν ἀπότισιν τῆς ἀξίας τοῦ δούλου, ἂν οὗτος μετὰ τὰς ἐν τῷ δικαστηρίῳ βασάνους καθίστατο ἄχρηστος· εἰς ὑπηρεσίαν.

1. Εὐσέβιος, Ἐκκλ. Ἱστορία 4, 15.

2. Εὐσέβιος, Ἐκκλ. Ἱστορία 5, 1.

3. Hieronymus, De viris illustribus c. 42

Ἡ δίκη τοῦ Ἀπολλωνίου, περὶ οὗ ἐλέχθη ὅτι ἦτο καὶ Γερουσιαστὴς,¹ διεξήχθη ἐν αὐτῇ τῇ Γερουσίᾳ τῆς Ρώμης ὑπὸ τοῦ Ἐπαρχοῦ τοῦ Ἡραιτωρίου Περρένιου (Pereennis praefectus praetorio) κατὰ τοὺς προδιαγεγραμμένους ἤδη τύπους τῆς διαδικασίας τῶν Χριστιανῶν,² ἀλλ' εὐθύς ἀμέσως προβίλλεται τῷ Ἀπολλωνίῳ τὸ ἐρώτημα ἂν εἶνε χριστιανός, μετὰ καταφατικὴν δ' αὐτοῦ ἀπάντησιν ὁ Περρένιος προτρέπει αὐτὸν νὰ ὁμώσει τὴν τύχην τοῦ Καίσαρος. Ὁ Ἀπολλώνιος ἀρνεῖται, ὑποδεικνύων ὅτι δὲν δύναται ν' ἀπονεύμῃ θεῖαν τιμὴν εἰς ἄνθρωπον ταχθέντα ὑπὸ τοῦ Θεοῦ βασιλεῖα ἀνθρώπων ἐπὶ τῆς γῆς. Ἐπαναλαμβάνει τὴν προτροπὴν ὁ Περρένιος προσθέτων καὶ τὴν περὶ θυσίας εἰς τοὺς θεοὺς καὶ εἰς τὴν εἰκόνα τοῦ Αὐτοκράτορος. Ὁ Ἀπολλώνιος ὑποδεικνύει ὅτι οἱ χριστιανοὶ προσφέρουσιν ἀναίμακτον καὶ καθαρὰν θυσίαν πρὸς τὸν παντοκράτορα Θεὸν καὶ ὑπὲρ τοῦ Κομμόδου. Ὁ Ἐπαρχος δίδει αὐτῷ προθεσίαν μιᾶς ἡμέρας ἵνα σκεφθῇ, ἀλλὰ παραταθείσης τῆς προθεσμίας ἐπὶ τρεῖς ἡμέρας καλεῖται καὶ αὐτίς ὁ Ἀπολλώνιος, ὅστις εἰς ἐρώτησιν τοῦ Ἐπαρχοῦ τι ἀπεφάσισεν ἀπαντιᾶ σταθερῶς ὅτι ἐμμένει εἰς τὴν χριστιανικὴν πίστιν, μετὰ δὲ τὴν ὑπόμνησιν τοῦ Ἐπαρχοῦ ὅτι κατὰ διάταξιν τῆς Γερουσίας ὄφειλε νὰ προσφέρῃ θυσίαν εἰς τοὺς θεοὺς ἀπαντιᾶ ὅτι προτιμᾷ τὰς διατάξεις τοῦ Θεοῦ καὶ ἄρχεται ἐφεξῆς θαυμασιώτατα ἀπολογούμενος ὑπὲρ τῆς χριστιανικῆς πίστεως, ἐλέγχων ταῦτοχρόνως τὴν ἐθνικὴν θρησκείαν μετὰ πολλῆς τῆς δριμύτητος. Ἐπαναλαμβάνει ὁ Περρένιος ὅτι κατὰ τὸ διάταγμα τῆς Γερουσίας ἀπαγορεύεται ὁ Χριστιανισμὸς, ὁ δὲ Ἀπολλώνιος συνεχίζει λαμπρῶς τὰς σκέψεις αὐτοῦ ἐπὶ τῆς ζωῆς καὶ εἰς ἐρώτησιν τοῦ Ἐπαρχοῦ ἂν ἠδέως ἀποθνήσκῃ, ὑποδεικνύει μὲν τὴν διαπραττομένην κατὰ τῶν Χριστιανῶν ἀδικίαν ἀλλὰ δὲν γογγύζει κατὰ τοῦ διατάσσοντος αὐτὴν νόμου, δηλοῖ ὅτι, καίτοι ἐξ αὐτοῦ, ἐν τῇ προκειμένῃ περιστάσει, ἔξαρτᾶται νὰ ζῆσῃ ἢ ν' ἀποθάνῃ, προτιμᾷ, οὐχ ἦττον, νὰ ὑποστῇ τὰς συνεπείας τῆς παραβάσεως ἀνθρωπίνου νόμου ἢ νὰ φανῇ παραβάτης τῶν θεῶν νόμων καὶ διατάξεων. Δὲν θέλει τὸν θάνατον οὐδὲ φοβεῖται αὐτόν, ἐπιθυμεῖ μάλιστα νὰ ζῆσῃ, ἀλλὰ νὰ ζῆσῃ ἀνεύθυνος ὢν ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ καὶ ἀκατάκριτος. Ἀποκρούσας ἀνόητον παρέκβασιν κυνικοῦ τινος φι-

1. Hieronymus, ἐνθ' ἀνωτέρω.

2. Μοβλ. C.Callewaert, Question de droit concernant le proeés du martyr Apollonius ἐν Revue des questions historiques, XXXIX, (1905) σ. 553 ἐξ. Allard, ἐνθ' ἀν. σ. 410 ἐξ.

λοσόφου καὶ λαβὸν ἀφορητὴν ἐκ λόγων τινῶν τοῦ Περσενίου, ἐκθέτει συνοπτικῶς τὴν Χριστιανικὴν διδασκαλίαν, κατὰ τὰ κυριωδέστερα σημεία τοῦ συμβόλου τῆς ὀρθοδόξου πίστεως, ἔχων ὑπ' ὄψει τὴν περὶ Λόγου διδασκαλίαν ἐν τῷ κατὰ Ἰωάννην Εὐαγγελίῳ καὶ καθ' ὅλου ἐκθέτει τὴν διδασκαλίαν τοῦ Χριστιανισμοῦ φιλοσοφικῶς, ὡς ἀντελαμβάνοντο αὐτῆς οἱ ἐκ τῶν τῆς ἀνωτάτης τάξεως τῆς ῥωμαϊκῆς κοινωνίας φιλοσοφικῶς μεμορφωμένων καὶ προσερχομένων εἰς τὸν Χριστιανισμόν. Ὁ Ἐπαρχος ἐκδηλοῖ ἐπιθυμίαν ἵν' ἀθώωση τὸν Ἀπολλώνιον ἀλλὰ «κωλύομαι, εἶπεν, ὑπὸ τοῦ δόγματος Κομμόδου τοῦ αὐτοκράτορος, πλὴν φιλανθρωπῶς χρήσομαι σοι ἐν τῷ θανάτῳ». Καὶ ἀπήγγειλεν ἀπόφασιν καταδίκης εἰς θάνατον διὰ ξίφους, ἦν εὐχαριστῶν τῷ θεῷ ὑπέστη ὁ Ἀπολλώνιος. Ἀναμφιβόλως δὲ καὶ ἄλλοι ὁμοίως πρὸς αὐτόν, ὅστις ἦτο «τῶν ἀπὸ Ρώμης εὐ μάλα πλούτῳ καὶ γένει διαφανῶν», ¹ Χριστιανοὶ ἔμαρτύρησαν καὶ ἐν Ρώμῃ καὶ ἀλλαχοῦ, ἀλλ' ἐν αὐτοῖς κατέλαβεν ὅλως ἐξαιρετικὴν θέσιν ὁ Ἀπολλώνιος ἕνεκα τῆς θαυμασίας αὐτοῦ Ἀπολογίας.

Ἐξηγητὰ δὲ πολλαχοῦ ὁ διωγμὸς ἐκ τῶν καλῶν ἢ κακῶν ἀντιπροσώπων τῆς ῥωμαϊκῆς πολιτείας. Ὁ Τερτυλλιανὸς ἀνέγραψε παραδείγματα πολλῶν τῆς Ἀφρικῆς Ἀνθυπάτων, οἵτινες πολλακίς ἐπροστάτευσαν τοὺς Χριστιανοὺς κατὰ τῶν ἐπιθέσεων τοῦ ὄχλου ². Οὕτω δὲ ὁ Κίνδυος Σεβήρος οὕτως ἀπέστεργε τὴν εἰς θάνατον καταδίκτην τῶν Χριστιανῶν, ὥστε ὑπεδείκνυεν εἰς αὐτοὺς ἐκ τῶν προτέρων τί ἔπρεπε ν' ἀπαντῶσιν ἐρωτώμενοι ἐν τῷ δικαστηρίῳ ἵνα μὴ καταδικάζῃ αὐτοὺς εἰς θάνατον. Ἐτερος, ὁ Βεσπρόνιος Κάνδιδος, ἠρνήθη νὰ ἐκπληρώσῃ τὴν ἐπιθυμίαν τοῦ ὄχλου περὶ καταδίκης Χριστιανοῦ τινος, δικαιολογήσας τὴν ἀρνήσιν διὰ τῆς δηλώσεως ὅτι ἡ ἀποδοχὴ τῆς αἰτήσεως τοῦ ὄχλου θὰ ὑπέθαλπε τὴν ἐν τῇ κοινωνίᾳ ἀταξίαν. Καὶ ὁ Ἀνθύπατος Ἄσπερος (Asper) Χριστιανόν τινα καταγγελθέντα ἠρκέσθη ἀπλῶς νὰ ὑποβάλλῃ εἰς ἐλαφρὰν βάσανον καὶ ν' ἀπολύσῃ αὐτὸν δηλώσας ὅτι δὲν ἦσαν εἰς αὐτὸν εὐχάριστοι τοιαῦται ὑποθέσεις. Ὁ δὲ Ποῦδενς (Pudens) ἐξέσχισε καταγγελίας κατὰ Χριστιανῶν ἀπολύσας αὐτούς. Καὶ ὁ Ἀνθύπατος τῆς Μικρασίας Ἄρειος Ἀντωνίνος μὴ θέλων νὰ καταδικάσῃ εἰς θάνατον Χριστιανούς τινας ἐξεδίωξεν αὐτούς ἐκ τοῦ δικαστηρίου λέγων «ὦ δειλοί, εἰ θέλετε ἀποθνήσκειν κρημνοῦς.

1. *Εὐσέβιος*, Ἐκκλ. Ἱστορία 5, 21.

2. *Tertullianus ad Scapulam* 4.

ἢ βρόχους ἔχετε» . Πλεῖστοι Ἀνθύπατοι καὶ Ἐπαρχοὶ, ὡς ὁ Περένιος πρὸς τὸν Ἀπολλώνιον, ἔφέροντο εὐγενῶς πρὸς τοὺς Χριστιανούς.

Ἄλλὰ καὶ αὐτὸς ὁ Κόμμοδος ἐφάνη εὐμενὴς πρὸς τοὺς Χριστιανούς ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τῆς Μαρκίας, ἣτις εἰσάγεται πολλά τε ὑπὲρ τῶν Χριστιανῶν σπουδάσαι καὶ πολλὰ αὐτοὺς εὐεργετηκέμαι, ἅτε καὶ παρὰ τῷ Κομμόδῳ πᾶν δυναμένη»¹. Ἡ Μαρκία, θυγάτηρ πλουσίου τινὸς ἀπελευθέρου τοῦ Μάρκου Αὐρηλίου, εἰσῆλθεν εἰς τ' Ἀνάκτορα τῷ 183, γενομένη μετὰ τὴν εἰς θάνατον καταδίκην τοῦ ἀγαπήσαντος αὐτὴν ἀνεπιμοῦ τοῦ Αὐτοκράτορος Οὐμμιδίου Κοδράτου, παλλακὴ τοῦ Κομμόδου, ἀπολαύσασα ὑψίστων τιμῶν ὡς σύζυγος αὐτοῦ, ἐκτὸς τοῦ τίτλου τῆς Αὐτοκρατείας. Ἡ Μαρκία ἦτο προσήλυτος τοῦ Χριστιανισμοῦ, καίτοι ἄδηλον ἂν εἶχε βαπτισθεῖ, εὐεργετικῶς δ' ἐπιδρωῖσα ἐπὶ τοῦ ἀγρίου Κομμόδου ἐξήγησε παρὰ τοῦ Ἐπισκόπου Ρώμης Βίκτορος (189- 198) κατάλογον τῶν ἐν τοῖς λατομείοις τῆς Σαρδηνίας ἔξορίστων Χριστιανῶν ὁμολογητῶν, κατὰ διαταγὴν δὲ τοῦ Κομμόδου πάντες οὗτοι ἠλευθερώθησαν².

(Ἀκολουθεῖ)

1. Δίων Κασσιός, Ἱστορία 72, 4. Ἰππόλυτος, Φιλοσοφούμενα Θ, 12. E. Freuschen, Analecta, σ. 29,

2. Tertullianus, ad Scapulam, 4. Τουσιῖνος, Ἀπολογία Β, 4.

3. Ἰππόλυτος, Φιλοσοφούμενα, Θ, 12. Μετὰ χρόνων δ' ἐτέρων ἐκεῖ ὄντων ἐτέρων μαρτύρων θηλήσασα ἡ Μαρκία ἔργον τι ἀγαθὸν ἐργάσασθαι, οὐσα φιλόθεος παλλακὴ Κομμόδου, προσκαλεσαμένη τὸν μακάριον Οὐίκτορα, ὄντα Ἐπίσκοπον τῆς Ἐκκλησίας κατ' ἐκεῖνο καιροῦ, ἐπηρώτα τίνες εἰεν ἐν Σαρδονίᾳ μάρτυρες. Τυχούσα οὖν τῆς ἀξιώσεως ἡ Μαρκία παρὰ Κομμόδου δίδωσι τὴν ἀπολυσίμην ἐπιστολὴν Ἰακίνθῳ τινὶ σλάδοντι πρεσβυτέρῳ, ὃς λαβὼν διέπλευσεν εἰς Σαρδονίαν καὶ ἀποδοῦς τῷ κατ' ἐκεῖνο καιροῦ τῆς χώρας ἐπιτροπεύοντι ἀπέλυσε τοὺς μάρτυρας».